Temat: **WYBRANE ZAGADNIENIA WYTRZYMAŁOŚCI MATERIAŁÓW**

Wprowadzenie

Wytrzymałość materiałów (stereomechanika techniczna) jest nauką o metodach obliczeń i projektowania konstrukcji odkształcalnych.
Do problemów wytrzymałości należy ustalanie **zależności między siłami działającymi na ciało odkształcalne (przyczynami) a odkształceniami tego ciała (skutkami**).
Efektem obliczeń jest taki dobór materiałów i wymiarów poszczególnych elementów konstrukcji, aby były zdolne do przeniesienia działających na nie obciążeń zewnętrznych z dostatecznym zapasem bezpieczeństwa.

Związek przyczynowo-skutkowy między siłami zewnętrznymi, wewnętrznymi i odkształceniami

Przyczyna Siły zewnętrzne działające na ciało odkształcalne	→	**Skutek pierwotny** Powstanie sił wewnętrznych w elemencie (naprężeń)	→	**Skutek wtórny** Powstanie odkształceń (zmian geometrycznych elementu)

WYZNACZANIE SIŁ WEWNĘTRZNYCH (NAPRĘŻEŃ)

Wyznaczanie sił wewnętrznych można przeprowadzić po przecięciu ciała i odrzuceniu jednego z elementów. Zachodzi wówczas równowaga układów sił zewnętrznych i sił wewnętrznych działających na analizowane elementy.

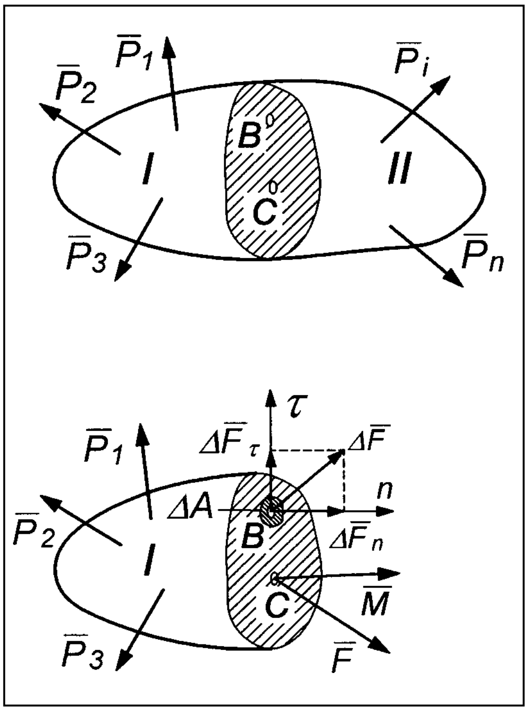

Rys. 1

$\overline{P}_1, \overline{P}_2, \overline{P}_3, \ldots, \overline{P}_n$ **- obciążenie zewnętrzne**
C – biegun redukcji sił wewnętrznych
B – dowolny punkt

A – całkowita powierzchnia przekroju
$\overline{M}$ - moment główny sił wewnętrznych
$\overline{F}$ - wektor główny sił wewnętrznych

Twierdzenie:

Siły zewnętrzne są w równowadze z siłami wewnętrznymi działającymi na element I

ΔA **-** element powierzchni, zawierający punkt B
$\Delta\overline{F}$ – elementarna siła działająca na powierzchnię ΔA
$\Delta\overline{F}_n$ – składowa normalna elementarnej siły wewnętrznej
$\Delta\overline{F}_\tau$ – składowa styczna elementarnej siły wewnętrznej

Definicje naprężeń w punkcie

Naprężenie normalne: $\sigma_n = \lim\limits_{\Delta A \to 0} \frac{\Delta F_n}{\Delta A} = \frac{dF_n}{dA}$

Naprężenie styczne: $\sigma_\tau = \tau = \lim\limits_{\Delta A \to 0} \frac{\Delta F_\tau}{\Delta A} = \frac{dF_\tau}{dA}$

Jeżeli rozkład elementarnych sił wewnętrznych jest równomierny, naprężenia liczymy ze wzorów:

$\boxed{\sigma_n = \frac{F_n}{A}}$ $\boxed{\sigma_\tau = \tau = \frac{F_\tau}{A}}$

Jednostką naprężenia w układzie SI jest **pascal (Pa):** $\boxed{1Pa = 1\frac{N}{m^2}}$

Stosuje się również jednostki:

$1MPa = 10^6 N/m^2 = 10^6 Pa$

$1KG/cm^2 = 9{,}81 \cdot 10^4 Pa$

$1KG/mm^2 = 9{,}81 \cdot 10^6 Pa$

Zależność pomiędzy naprężeniami i odkształceniami dla jednoosiowego rozciągania

PRAWO HOOKE'A. Materiały pod wpływem obciążeń wydłużają się lub skracają proporcjonalnie do działającej siły o ile wartość siły nie przekroczy pewnej granicy (granicy proporcjonalności).

Prawo Hooke'a wyraża się wzorem: $\boxed{\Delta l = \frac{P \cdot l_o}{E \cdot A}}$

gdzie: Δl - wydłużenie pręta [m],
P - wartość działającej siły [N],
l_o - początkowa długość pręta [m] (przed wydłużeniem),
A - pole przekroju poprzecznego [m^2],
E - moduł sprężystości wzdłużnej materiału (moduł Younga), wielkość stała dla danego materiału [MPa].

Jeżeli zapiszemy: $\varepsilon = \frac{\Delta l}{l_0} = \frac{l - l_0}{l_0}$ - wydłużenie jednostkowe,

oraz $\sigma = \frac{P}{A}$ - naprężenia normalne

wtedy: $\varepsilon = \frac{\sigma}{E}$ Można też zapisać: $\boxed{\sigma = E \cdot \varepsilon}$

Dobrą ilustracją prawa Hooke'a jest wykres rozciągania próbki stalowej w zakresie granicy proporcjonalności R_H

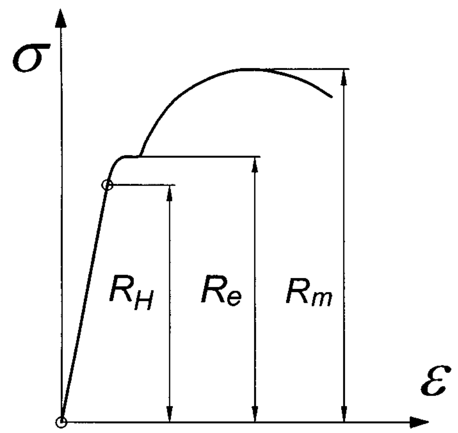

Rys. 2

R_H – granica proporcjonalności (granica stosowania prawa Hooke'a),
R_e – granica plastyczności,
R_m – wytrzymałość na rozciąganie

Naprężenia określone symbolami R_e *i* R_m są naprężeniami niebezpiecznymi dla materiału ponieważ powodują trwałe, bezpowrotne odkształcenia próbki lub jej zerwanie.
Dlatego też po przyjęciu współczynnika bezpieczeństwa stanowią podstawę określenia tzw. naprężeń dopuszczalnych

Ogólny warunek wytrzymałościowy $\boxed{\sigma_{red} \le \sigma_{dop}}$

gdzie:
σ_{red} - naprężenie zastępcze w danym punkcie wyznaczone na podstawie odpowiedniej hipotezy wytężenia,
σ_{dop} - naprężenie dopuszczalne dla danego materiału i danego stanu naprężenia.

Naprężenie dopuszczalne $\sigma_{dop} = \dfrac{\sigma_{nieb}}{x}$

gdzie: σ_{nieb} - naprężenie niebezpieczne dla danego materiału,

x – współczynnik bezpieczeństwa , $x>1$

Współczynnik bezpieczeństwa określony ze względu na R_e oznacza sie symbolem x_e, jeżeli natomiast określony jest ze względu na R_m oznacza się symbolem x_m.

TYPOWE PRZYPADKI WYTRZYMAŁOŚCIOWE DLA OBCIĄŻEŃ STATYCZNYCH

I. Wytrzymałość prosta. Obciążenia statyczne

- rozciąganie i ściskanie
- ścinanie
- docisk powierzchniowy
- skręcanie
- zginanie,
- wyboczenie

II. Wytrzymałość złożona. Obciążenia statyczne.

- zginanie i ściskanie (rozciąganie),
- zginanie i ścinanie,
- zginanie i skręcanie.

ROZCIĄGANIE

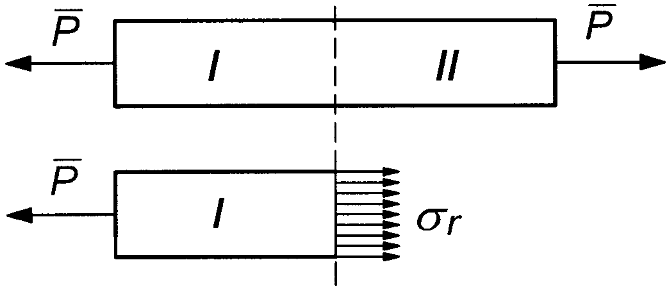

Rys. 3

Warunek wytrzymałościowy

$$\sigma_r = \frac{P}{A} \le \sigma_{dop} = k_r$$

σ_r - naprężenia rozciągające

P - osiowa siła rozciągająca

A - przekrój poprzeczny

$\sigma_{dop} = k_r$ - naprężenia dopuszczalne na rozciąganie

ŚCISKANIE

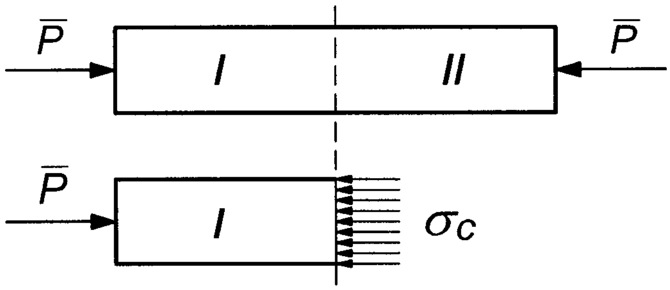

Rys. 4

Warunek wytrzymałościowy

$$\sigma_c = \frac{P}{A} \le \sigma_{dop} = k_c$$

σ_c - naprężenia ściskające

P - osiowa siła ściskająca

A - przekrój poprzeczny

$\sigma_{dop} = k_c$ - naprężenia dopuszczalne na ściskanie

ŚCINANIE

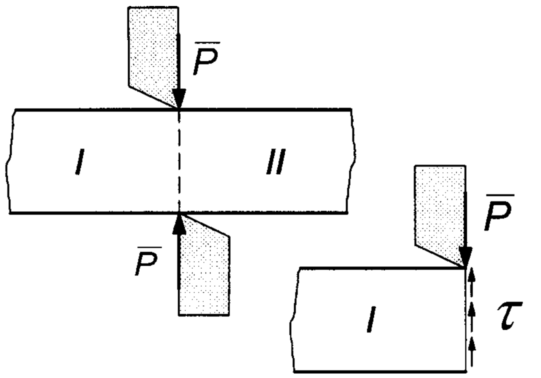

Rys. 5

Warunek wytrzymałościowy

$$\tau = \sigma_\tau = \frac{P}{A} \le k_t$$

$\tau = \sigma_\tau$ - naprężenia ścinające

P - siła poprzeczna tnąca

A - przekrój poprzeczny

k_t - naprężenia dopuszczalne na ścinanie

DOCISK POWIERZCHNIOWY

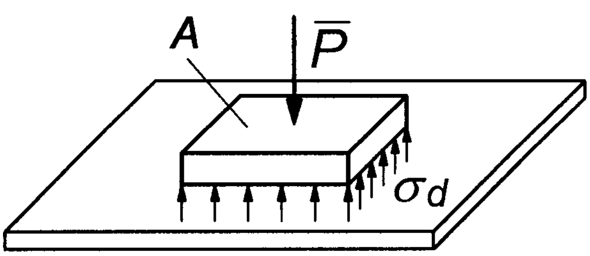

Rys. 6

Warunek wytrzymałościowy

$$\sigma_d = \frac{P}{A} \le k_d$$

σ_d - naprężenia między dociskanymi elementami (ciśnienie)

P - siła docisku

A - umowna powierzchnia docisku

k_d - naprężenia dopuszczalne na docisk powierzchniowy

SKRĘCANIE

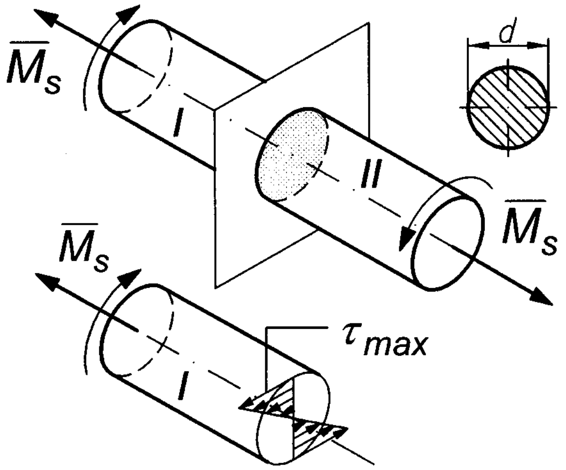

Warunek wytrzymałościowy

$$\tau_{max} = \frac{M_s}{W_o} \le k_s$$

τ_{max} - max naprężenie styczne skręcanego elementu
M_s - moment skręcający
W_o - wskaźnik wytrzymałości na skręcanie
k_s - naprężenia dopuszczalne na skręcanie

Rys. 7

Wskaźnik wytrzymałości na skręcanie dla przekroju kołowego: $\boxed{W_o = \frac{\pi \cdot d^3}{16} \approx 0{,}2 \cdot d^3}$

ZGINANIE

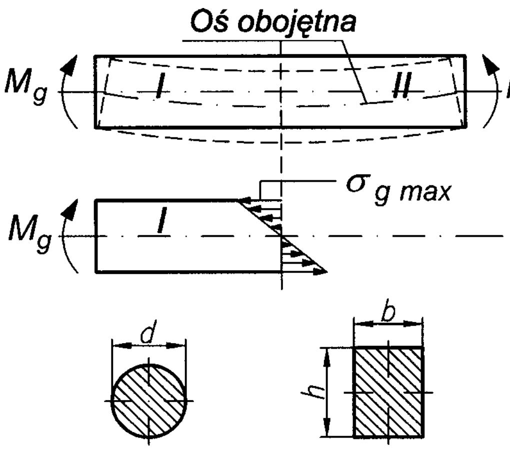

Warunek wytrzymałościowy

$$\sigma_{g\,max} = \frac{M_g}{W_g} \le k_g$$

$\sigma_{g\,max}$ - max naprężenie gnące (normalne) zginanego elementu
M_g - moment zginający
W_g - wskaźnik wytrzymałości na zginanie
k_g - naprężenia dopuszczalne na zginanie

Rys. 8

Wskaźniki wytrzymałości na zginanie wynoszą odpowiednio:

dla przekroju kołowego: $\boxed{W_g = \frac{\pi \cdot d^3}{32} \approx 0{,}1 \cdot d^3}$ dla przekroju prostokątnego: $\boxed{W_g = \frac{b \cdot h^2}{6}}$

Tabela 1. Orientacyjne wartości naprężeń dopuszczalnych w Mpa

Materiał	Rozciąganie	Zginanie	Skręcanie
	k_r	k_g	k_s
Stal węglowa St5	130-150	160-185	78-90
Stal niskostopowa 18G2	148-170	174-200	96-110
Stop aluminium PA6	104-120	113-130	61-70

Uwaga: naprężenia k_r obliczone zostały dla współ. bezpiecz. x_e o wartościach 2 i 2,3.

WYTRZYMAŁOŚĆ ZŁOŻONA. OBCIĄŻENIA STATYCZNE.

ZGINANIE I ROZCIĄGANIE, (ŚCISKANIE)

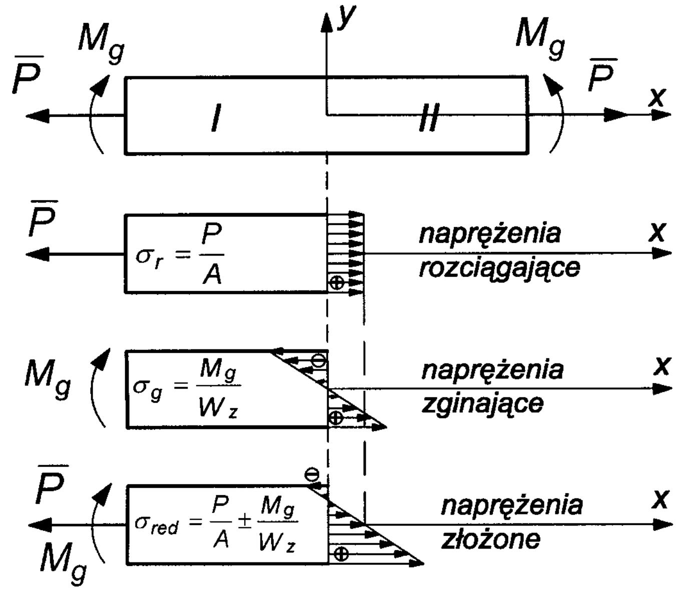

Naprężenia zastępcze:

$$\boxed{\begin{gathered}\sigma_{red} = \sigma_r(\sigma_c) + \sigma_g \\ \sigma_{red} = \pm\frac{P}{A} \pm \frac{M_g}{W_g}\end{gathered}}$$

gdzie: $W_g = W_z$ - wskaźnik wytrzymałości na zginanie

$$\sigma_{red} \leq k_r(k_c)$$

Rys. 9

ZGINANIE I SKRĘCANIE

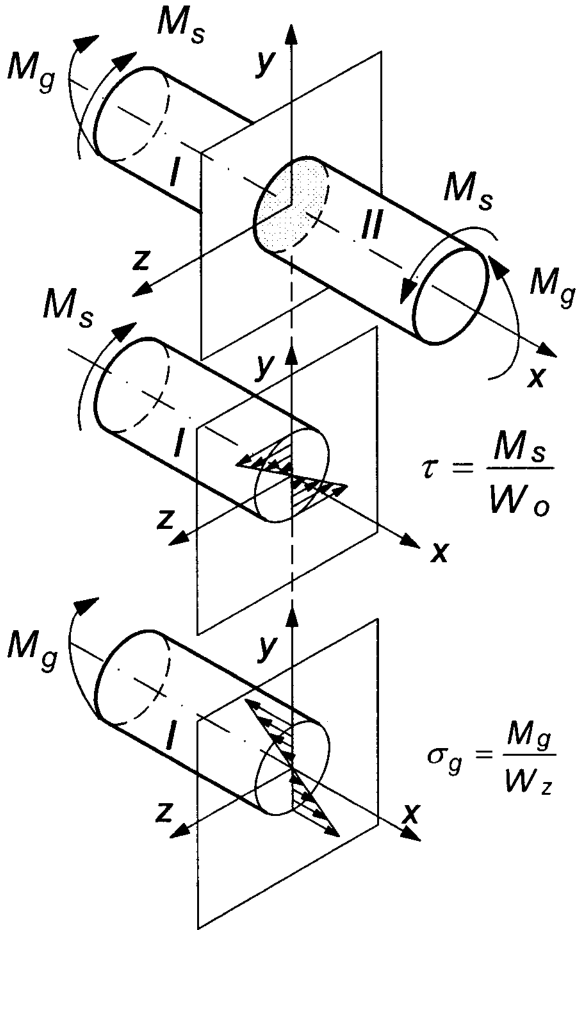

W przekroju poprzecznym występuje równocześnie:
moment zginający: M_g
moment skręcający: M_s
Ponieważ mamy do czynienia ze złożonym stanem naprężeń, ocenę stopnia wytężenia materiału należy oprzeć na odpowiedniej hipotezie wytrzymałościowej.
Dla materiałów plastycznych np. stale walcowane, kute stopy miedzi i aluminium naprężenia zredukowane można obliczyć wg wzorów:

1) hipoteza τ_{max}

$$\sigma_{red} = \sqrt{\sigma_g^2 + 4 \cdot \tau^2} \leq k_r$$

2) hipoteza **Hubera**

$$\sigma_{red} = \sqrt{\sigma_g^2 + 3 \cdot \tau^2} \leq k_r$$

Rys. 10

W przypadku zginania ze skręcaniem wzory na naprężenia zredukowane można wyrazić jako funkcję momentów gnącego M_g i skręcającego M_s.

Przy zastosowaniu **hipotezy Hubera:**

$$\sigma_{red} = \sqrt{\left(\frac{M_g}{W_z}\right)^2 + 3\left(\frac{M_s}{W_o}\right)^2} \le k_r$$

Dla przekroju **kołowego** zachodzi : $W_o = 2W_z$ (patrz strona 5), otrzymamy:

$$\sigma_{red} = \sqrt{\left(\frac{M_g}{W_z}\right)^2 + 3\left(\frac{M_s}{2 \cdot W_z}\right)^2} = \sqrt{\left(\frac{M_g}{W_z}\right)^2 + \frac{3}{4}\left(\frac{M_s}{W_z}\right)^2} = \frac{\sqrt{M_g^2 + 0{,}75\,M_s^2}}{W_z} \le k_r$$

po wprowadzeniu pojęcia tzw. momentu zastępczego: $M_{red} = \sqrt{M_g^2 + 0{,}75\,M_s^2}$, naprężenia

zredukowane: $\sigma_{red} = \dfrac{M_{red}}{W_z} \le k_r$, ponieważ $W_z = \dfrac{\pi}{32} d^3$,

wymaganą średnicę wału pełnego obliczymy ze wzoru: $d \ge \sqrt[3]{\dfrac{32\,M_{red}}{\pi\,k_r}}$

Przykład 1

Obliczyć średnicę pręta rozciąganego sił osiową P=20 kN.
Pręt wykonany jest ze stali St 5.

Rozwiązanie

Warunek wytrzymałościowy: $\sigma_r = \dfrac{P}{A} \le \sigma_{dop} = k_r$, przekrój pręta wynosi: $A = \dfrac{\pi d^2}{4}$

Z warunku wytrzymałościowego otrzymamy: $\dfrac{4P}{\pi \cdot d^2} \le k_r$ oraz $d \ge \sqrt{\dfrac{4P}{\pi \cdot k_r}}$

Wartość k_r dla stali St 5 obliczamy na podstawie R_m lub R_e zakładając współczynnik bezpieczeństwa lub przyjmujemy gotowe wartości na podstawie tablic z Poradnika Mechanika.
R_m, R_e - również znajdujemy w tablicach własności mechanicznych materiałów w Poradniku Mechanika.

Przyjmując do obliczeń dolną wartość k_r =130 MPa (Tabl. 1 str. 5), obliczymy wymaganą średnice rozciąganego pręta.

$$d \ge \sqrt{\frac{4 \cdot 20 \cdot 10^3}{\pi \cdot 130 \cdot 10^6}} = 0{,}01399 \cong 0{,}014m = 14mm$$

Do wykonania konstrukcji można przyjąć pręt o średnicy 14 mm lub większej z tablic wyrobów hutniczych.

Przykład 2

Sprawdzić naprężenia ścinające w połączeniu sworzniowym wykonanym ze stali St3, jeżeli siła obciążająca złącze wynosi 10000 N, średnica sworznia wynosi 20 mm, natomiast naprężenia dopuszczalne na ścinanie $k_t = 54\ MPa$ **.**

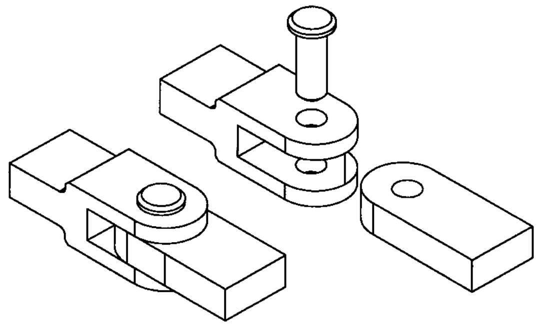

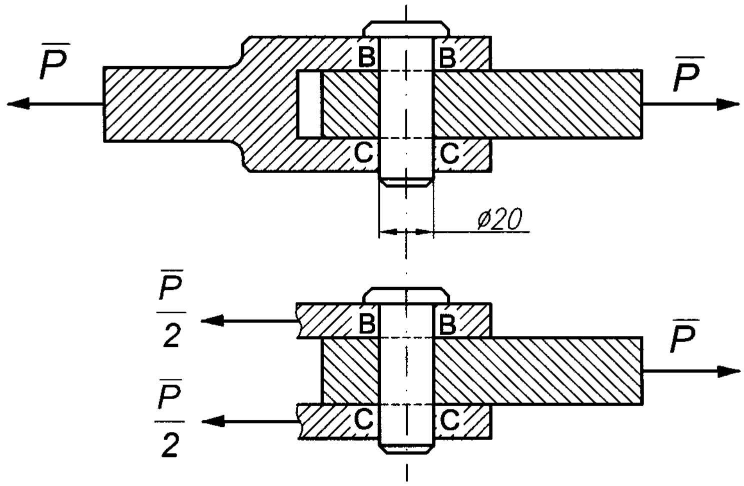

Rys. 11

Naprężenia ścinające występują w dwóch przekrojach połączenia B-B oraz C-C.
Jeżeli założyć symetrię obciążenia to płaskownik górny i dolny przenoszą połowę siły przyłożonej do złącza.

Zatem siła tnąca występująca w jednym przekroju wyniesie: $T = \frac{P}{2}$

Zakładając równomierny rozkład naprężeń w każdym przekroju kołowym sworznia otrzymamy naprężenia ścinające:

$$\tau = \frac{T}{A} = \frac{4P}{2\pi d^2},$$

po podstawieniu wartości liczbowych jest:

$$\tau = \frac{4 \cdot 10000}{2\pi\, 0{,}02^2} = 15915494{,}3 Pa \cong 16\, MPa < k_t = 54\, MPa$$

Obliczenia wykazały, że złącze spełnia warunek wytrzymałości na ścinanie z dużym zapasem bezpieczeństwa.

W celu uzyskania pewności bezpiecznej pracy połączenia należałoby ponadto sprawdzić sworzeń na zginanie, naciski powierzchniowe oraz sprawdzić naprężenia rozrywające w niebezpiecznych przekrojach płaskowników.

Przykład 3

Przeprowadzić analizę wytrzymałościową belki prostej dwupodporowej o jednorodnym przekroju dwuteownika 140PE (wymiary na rys.12), wykonanej ze stali 18G2 , obciążonej siłą skupioną ***P*** i obciążeniem ciągłym ***q*** jak na rys. 12.

Dane*: $l=6\ m$, $a=2\ m$, $b=4\ m$, $P=10\ kN$, $q=2\ kN/m$, $W_z=77{,}3\ cm^3$, $k_g=174\ MPa$*

W ramach analizy wytrzymałościowej belki należy:

1. obliczyć reakcje w podporach A i B,
2. przebieg momentu gnącego $M_g(x)$,
3. określić przebieg siły tnącej $T(x)$,
4. wskazać wartość maksymalną momentu gnącego,
5. sprawdzić naprężenia gnące σ_g.

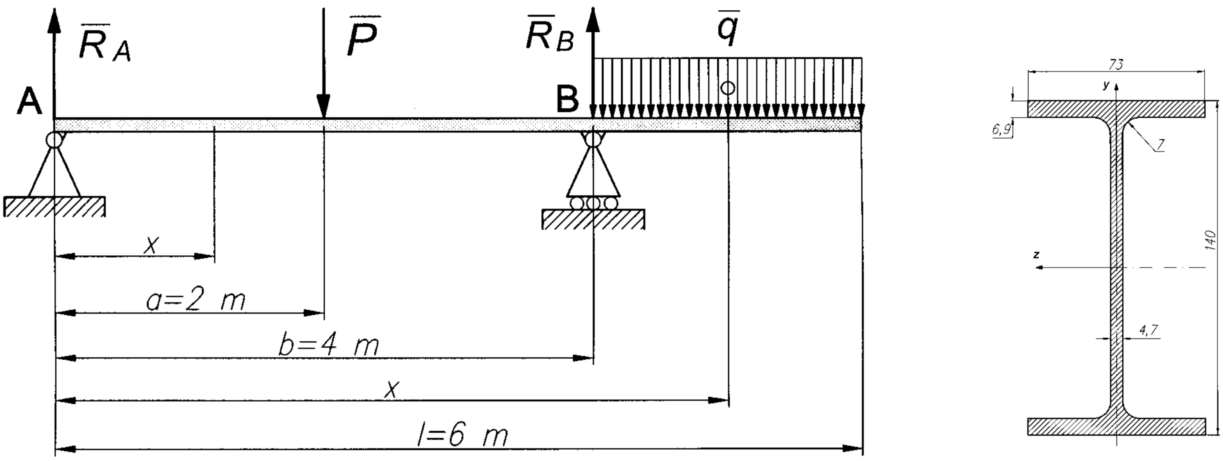

Rys. 12

Ad 1). Reakcje w podporach R_A, R_A wyznaczamy na podstawie warunków równowagi belki.

$$-R_A \cdot b + P \cdot (b-a) - \frac{q\,(l-b)^2}{2} = 0$$

$$R_B \cdot b - P \cdot a - q(l-b)\frac{l+b}{2} = 0$$

$$R_A = \frac{P \cdot (b-a)}{b} - \frac{q(l-b)^2}{2b} = 0$$

$$R_B = P\frac{a}{b} + \frac{q(l-b)(l+b)}{2b} = 0$$

Po podstawieniu wartości liczbowych otrzymamy:

$$R_A = 4\ kN$$
$$R_B = 10\ kN$$

Ad 2). Przebieg momentu gnącego określimy przesuwając się wraz z myślowym przekrojem poprzecznym od lewego do prawego końca belki lub odwrotnie.

Moment gnący *M_g w dowolnym przekroju poprzecznym belki jest równy sumie algebraicznej momentów wszystkich sił działających na część belki odciętą tym przekrojem względem jego środka ciężkości.*

Ad 3). Przebieg sił tnących określimy przesuwając się wraz z myślowym przekrojem poprzecznym od lewego do prawego końca belki lub odwrotnie.

***Siła tnąca** T w dowolnym przekroju belki jest równa sumie współrzędnych wszystkich sił działających na część belki odciętą tym przekrojem na kierunku prostopadłym do osi belki.*

Między momentem gnącym, siłą tnącą i obciążeniem ciągłym zachodzą związki :

$$\frac{dM_g}{dx} = T\,, \quad \frac{dT}{dx} = -q\,, \quad \frac{d^2M_g}{dx^2} = -q$$

Związki te można wykorzystać przy sprawdzeniu poprawności zapisu i wykresów momentów gnących i sił tnących.

Tablica 2

Wielkość	Schemat	Znak	Dla zwrotu siły ze strony przekroju: Lewej	Prawej
M_g	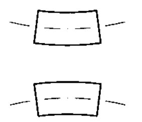	+	↑	↑
		—	↓	↓
T	↑□↓	+	↑	↓
	↓□↑	—	↓	↑
N	←□→	+	←	→
	→□←	—	→	←

Uwaga: W celu analitycznego zapisu momentów gnących i sił tnących i następnie ich prezentacji graficznej, przyjęte zostały reguły określania znaków momentów gnących, sił tnących. Reguły te przedstawia Tablica 2.

Równania momentów gnących i sił tnących analizowanej belki zostały przedstawione w Tablicy 3, natomiast wykresy momentów gnących i sił tnących przedstawia rys. 13.

Ad 4). Maksymalna wartość momentu zginającego wynosi $M_{g\,max} = 8\,kN \cdot m = 8000\;N \cdot m$ (na podstawie wykresu rys. 13)

Ad 5). Sprawdzenie naprężeń gnących w belce:

W_z=77,3 cm^3, k_g=174 MPa

$$\sigma_{g\,max} = \frac{M_{g\,max}}{W_z} = \frac{8000}{77{,}3 \cdot 10^{-6}} \cong 103{,}5 \cdot 10^6\,Pa = 103{,}5\;MPa < k_g$$

Przekrój belki spełnia warunek wytrzymałości na zginanie.

Tablica 3

Przedział x	Moment gnący M_g	Siła tnąca T
$0 \le x < a$	$M_g = R_A \cdot x$	$T = R_A$
$a \le x < b$	$M_g = R_A \cdot x - P(x-a)$	$T = R_A - P$
$b \le x < l$	$M_g = R_A \cdot x - P(x-a) + R_B(x-b) - \frac{q(x-b)^2}{2}$	$T = R_A - P + R_B - q(x-b)$

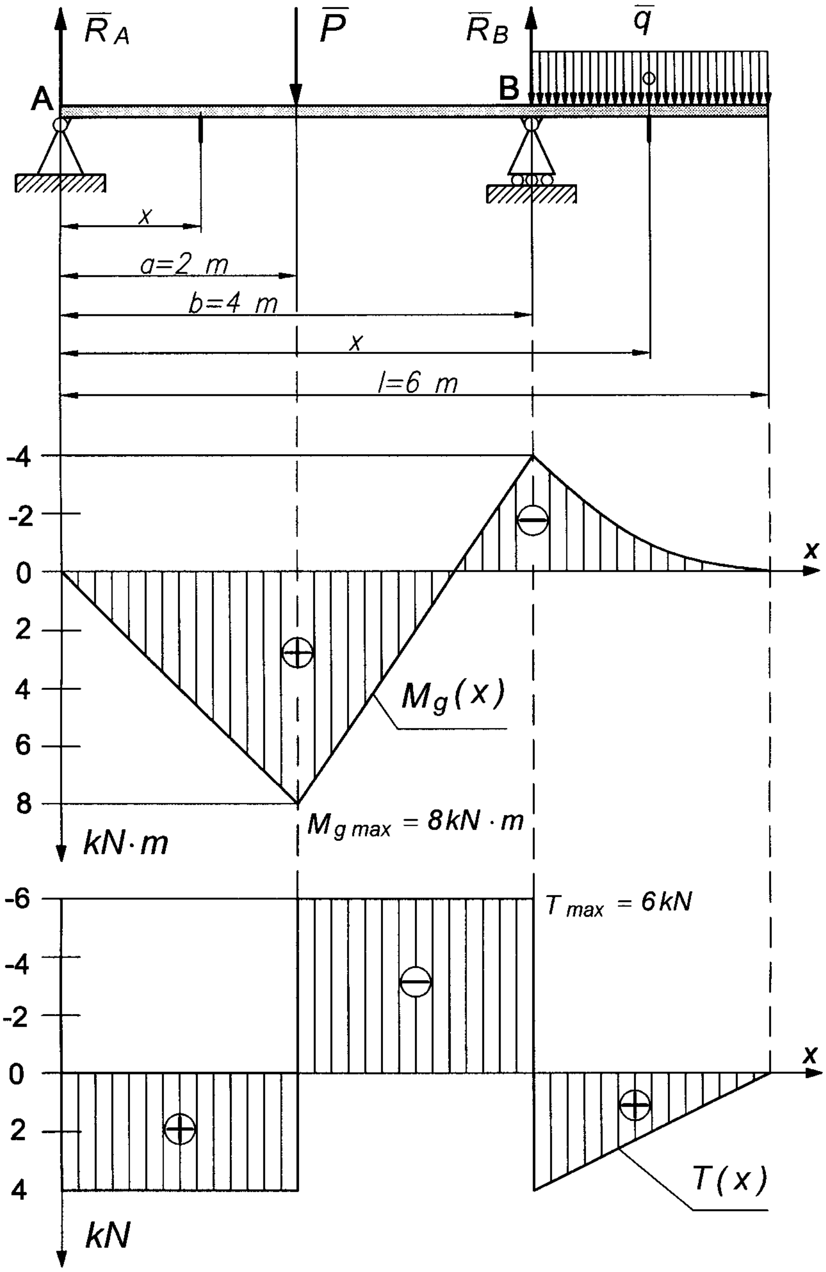

Rys. 13

ZADANIA DO ROZWIĄZANIA NA ĆWICZENIACH

Zad. 1 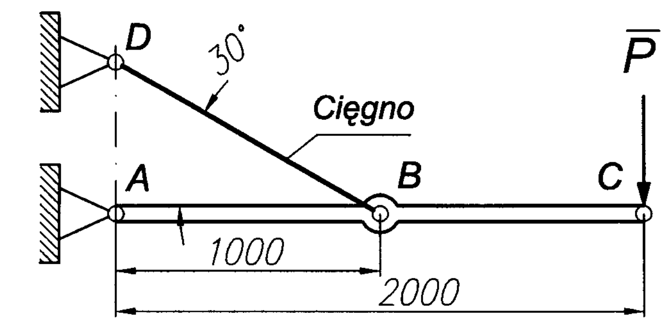	***Dane:*** ***wymiary jak na rysunku oraz obciążenie końca belki*** $P = 10\ kN$ ***Obliczyć:*** ***przekrój poprzeczny cięgna, jeżeli naprężenie dopuszczalne materiału cięgna na rozciąganie wynosi:*** $k_r = 100\ MPa$
Zad. 2 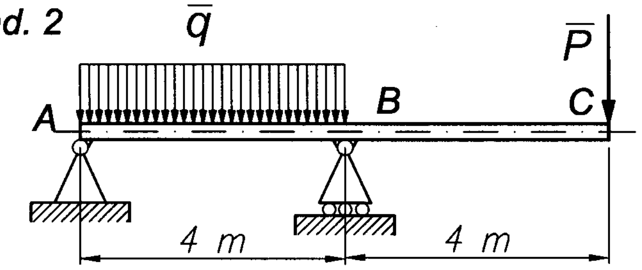	***Dane:*** ***wymiary belki jak na rysunku oraz jej obciążenie:*** $q = 1\ kN/m$ $P = 2\ kN$ ***Wykreślić przebiegi momentów gnących oraz sił tnących***
Zad. 3 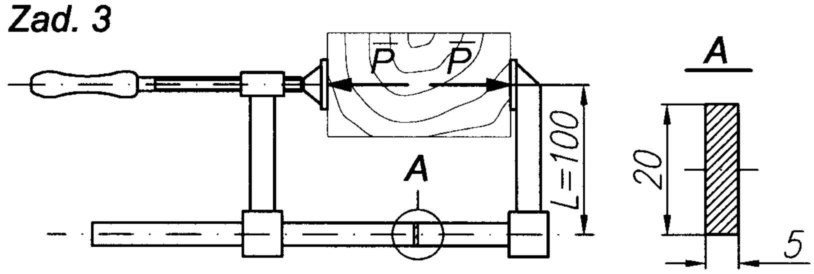	***Dane:*** ***wymiary mechanizmu jak na rysunku oraz obciążenie:*** $P = 1\ kN$ ***Określić naprężenia normalne w skrajnych włóknach przekroju A***
Zad. 4 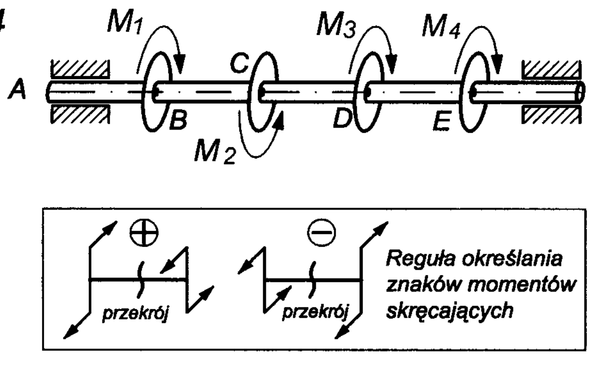	***Dane:*** ***wartości momentów skręcających i naprężenia dopuszczalne na skręcanie:*** $M_1 = 200\ Nm,\ M_2 = 450\ Nm$ $M_3 = 150\ Nm,\ M_4 = 100\ Nm$ $k_s = 65\ MPa$ ***Narysować wykres momentu skręcającego i obliczyć minimalną średnicę wałka***
Zad. 5 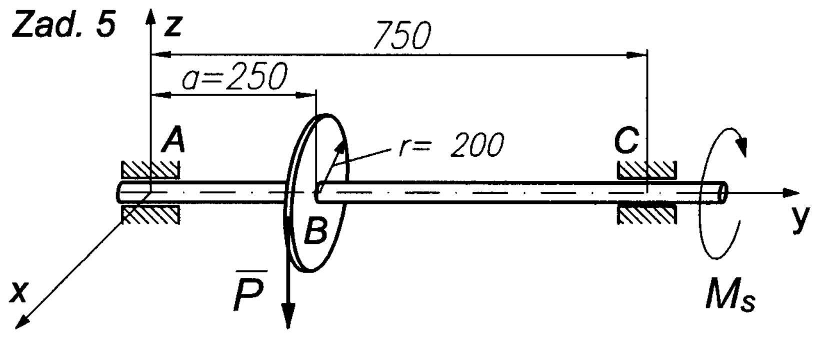	***Dane:*** ***wymiary mechanizmu jak na rysunku oraz obciążenie:*** $P = 40\ N$ ***Obliczyć:*** ***średnicę wału pełnego jeżeli :*** $k_r = 80\ MPa$ ***Zastosować hipotezę Hubera***